

ENGWIERUM, DE HERVORMDE KERK

Bouwgeschiedenis en exterieur

De tegenwoordige kerk van Engwierum is gebouwd in 1746, nadat de oude middeleeuwse kerk was afgebroken. De oude zadeldaktoeren werd gehandhaafd. Deze dateert uit het begin van de 13de eeuw en is later, mogelijk in de 14de eeuw, verhoogd. De topgevels zijn in de 18de eeuw opnieuw opgetrokken. De kerk bestaat uit een driezijdig gesloten schip. Langs de sluitingshoeken lopen lisenen. De noord- en de zuidmuur bevatten drie grote rondboogig gesloten vensters en de noord- en zuidoostelijke sluitingszijden kleine rechthoekige vensters die aan de interieurzijde een segmentbogige sluiting hebben. Ter hoogte van de orgelgalerij zitten in de noord- en de zuidmuur dezelfde rechthoekige vensters. Deze afwijkende vensters zijn vermoedelijk aangebracht bij een verbouwing van het schip in 1822. De houten blinden aan weerszijden van de vensters dienen ter bescherming van de glazen. De kerk heeft oorspronkelijk waarschijnlijk zes gebrandschilderde glazen gehad, waarvan aan de noord- en de zuidzijde alleen de middelste nog over zijn. De ingang wordt omgeven door geschilderde natuurstenen blokken met versieringen. Boven de ingang bevindt zich een door lofwerk bekroonde stichtingssteen met daarop een gedicht, dat de herinnering levend houdt aan de eerste-steen-legging door Piebo Talma op 14 juni 1746. De vrij lage van bakstenen opgetrokken toren is geheel gesloten en gedeeltelijk ommetseld. Aan alle zijden heeft de toren een rondboogig gesloten galmgat. Het oostelijke galmgat gaat echter schuil onder het kerkdak. De oorspronkelijke galmgaten zijn waarschijnlijk bij de bouw van de huidige kerk gewijzigd en ingekort, behalve het onzichtbare gat aan de oostzijde dat nog de oude vorm en afmeting heeft. De toren moet er in zijn oorspronkelijke gedaante minder gedrongen hebben uitgezien dan de tegenwoordige, omdat het vloerniveau toen veel lager lag. Het dak van de oude kerk reikte ook lager, ongeveer tot de benedenzijde van de tegenwoordige galmgaten.

De uit 1870 daterende klok is in de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetters uit de toren gehaald en na de bevrijding niet teruggekomen. In 1949 is er een nieuwe klok in de toren gekomen. In de westmuur van de toren is een steen aangebracht ter nagedachtenis aan twee jongemannen die in het voormalige Nederlands-Indië zijn gesneuveld.

Vele herstel- en opknappbeurten heeft de kerk sinds haar stichting ondergaan. In de jaren 1992 en 1993 is zij zowel in- als uitwendig grondig gerestaureerd. Dat is met veel zorg voor het oorspronkelijke karakter van het gebouw en groot vakmanschap gebeurd. Niet alleen dankzij subsidiegelden, maar ook dankzij vele geldinzamelingsacties door de kerkelijke gemeente en inzet van vrijwilligers kon het omvangrijke werk worden gerealiseerd. In een overzicht betreffende de historie van de Hervormde kerk van Engwierum kan "De Commune" niet onvermeld blijven. "De Commune" is een nog feodaal bestuurde vereniging die in 1797 werd opgericht als reactie op de toen van overheidswege gepleegde vorderingen van kerkelijke goederen. Voor de kerk van Engwierum betekende dat er een derde deel van de kerkelijke landerijen in het openbaar moest worden verkocht. Bij die verkoping kochten toen tien boeren uit Engwierum voor gezamenlijke rekening een stuk land en zij spraken af dat om beurten te zullen bebouwen. De baten daarvan zouden ten goede moeten komen aan de geestelijke belangen van het dorp Engwierum.

Deze vereniging of coöperatie werd "De Commune" genoemd. In de bijna twee eeuwen van haar bestaan heeft "De Commune" veel bijgedragen tot de instandhouding en verrijking van de kerk van Engwierum. Bepaald is dat het bestuur van "De Commune" door erfopvolging moet worden gevormd. Tot op heden is dat het geval.

Interieur

In de loop van de 17de eeuw trad er geleidelijk een wijziging in in de opstelling van het kerkmeubilair. De traditionele inrichting, waarbij de kansel aan de zuidmuur was bevestigd en de zitplaatsen daar naar toe waren gericht, werd – met name - in nieuw gebouwde kerken verlaten. Daarvoor in de plaats kwam een naar het koor gerichte opstelling van het meubilair met de kansel in de oostzijde van de koorsluiting. Een vroeg voorbeeld van een naar het oosten gerichte opstelling geeft het interieur van de kerk van Engwierum te zien.

Het interieur wordt overdekt door een houten tongewelf dat op een verbrede voorlijst rust. Eenvoudige trek balken verbinden de muren. Voor het orgel vervangt een ijzeren trekstang een trek balk. Bij de restauratie van 1992 / 1993 zijn in het interieur weer de oorspronkelijke kleuren aangebracht. Het tongewelf en de balken zijn blauw geschilderd en het meubilair, alsmede het doophek, de lambrizing en de houten wanden hebben een imitatie mahoniekleur gekregen. Ornamenten aan de preekstoel, het doophek, de galerij en het orgel zijn uitgevoerd in wit en bladgoud.

De kuip van de preekstoel heeft een heel bijzondere vorm. Van bovenaf versmalt deze zich, wordt daarna weer breder, vervolgens weer smaller en eindigt in een knop. Dit vaas- of tulpmoed is uniek in Friesland.

De preekstoel is in vier jaar tijds gemaakt door Jurjen Stelmaker te Dokkum en gereed gekomen in 1746. De kuip bevat op de hoeken symbolische snijwerkversieringen. Op de naar binnen gebogen hoekstijlen bevinden zich zgn. kariatiden (vrouwenfiguren die de dragende functie van een zuil suggereren), voorstellende de Voorzichtigheid (slang), de Hoop (anker), het Geloof (kruis), de Liefde (brandend hart) en de overwinning (lauwerkrans). onder deze kariatiden zijn op de vier hoeken van het onderste, naar buiten gebogen deel van de kuip de evangelistensymbolen gesneden: een engel (Mattheüs), een leeuw (Marcus), een os (Lucas) en een adelaar (Johannes). De panelen zijn versierd met lijstwerk en ingetogen barok snijwerk. op het voorpaneel is een afgehakt wapenschild aangebracht omgeven door ornamentwerk. Het ruggeslot wordt geflankeerd door twee bazuinengelen. De gebogen trapleuning wordt niet, zoals veelal gebruikelijk, door balusters ondersteund maar door gesneden ornamentwerk. Het klankbord draagt een gesneden opzetstuk, ook wel kuif genoemd, met daarin het alliantiewapen Van Haersma-Van Wyckel. Deze wapens behoorden toe aan Hans Hendrik van Haersma en zijn tweede echtgenote Dodonea van Wyckel. Hans Hendrik van Haersma was van 1744 tot zijn dood in 1757 grietman van Oostdongeradeel. De preekstoel heeft zich in de loop der tijden in verschillende gedaantes vertoond. Van 1954 tot de laatste restauratie was hij geheel blank. Daarvoor had hij een donkere, bijna zwarte, kleur. En na de restauratie van 1992 / 1993 heeft hij weer de oorspronkelijke kleur gekregen.

Het bankenplan dat dateerde van 1858 is als onderdeel van de restauratie van 1992 / 1993 geheel verwijderd. Door een schenking van "De Commune" was het mogelijk nieuwe banken te laten maken die in de oorspronkelijke imitatie mahoniekleur zijn geschilderd. De oude familiebank tegen de noordmuur, waarin oorspronkelijk een viertal families zitplaatsen had, is gehandhaafd en doet thans dienst als bank voor de kerkeradsliden. Het doophek is vermoedelijk ook in 1858 vervaardigd. Het bovenste deel van het hek is versierd met gietijzeren vullingen. Bij de laatste restauratie is het doophek enigszins in westelijke richting verschoven. De zich binnen het hek bevindende kerkeradbanken zijn toen verwijderd.

De zeven tekst- en psalmborden, waarvan twee een groot formaat en vijf kleiner van afmeting zijn, zijn in 18de eeuw gemaakt. De beide grote borden die in het koor hangen zijn bij de bouw van de kerk in 1746 geschonken door Jan Goslings, schoolmeester en dorpsrechter te Ee en Ontvanger van Engwierum, en zijn vrouw Trijntje Minnes Donga, afkomstig uit Engwierum.

De vloer bevat nog diverse 17de en 18de eeuwse grafzerken. In het koor ligt een grote gebeeldhouwde zerk van de familie Sjaerda uit 1705. De elektrisch verlichte kronen zijn in 1963 met een Financiële bijdrage van "De Commune" aangeschaft. De antieke kaarsenkroon boven het gangpad is ontvangen als schenking uit een nalatenschap.

Van de vermoedelijk zes gebrandschilderde glazen die aan de kerk bij de bouw zijn geschonken zijn er nog twee over. Ze zijn in 1746 gemaakt door de gebroeders Ype en Jurjen Staak. Op beide glazen staat binnen cartouches: "De Edele Mogende Staaten van Friesland Anno 1746". Daarboven de gekroonde wapens van Friesland en van de stadhouder Willem IV. Op het noordelijke glas worden de wapens geflankeerd door allegorische voorstellingen van: links de Eendracht en rechts de Macht. Op het zuidelijke glas zijn aan weerszijden van de wapens afgebeeld: links de Gerechtigheid en rechts de Voorzichtigheid. Boven de wapenkronen zijn putti met een krans geschilderd. De glazen zijn in 1906 met financiële steun van "De Commune" gerestaureerd, zoals eronder is vermeld.

De orgelgalerij rust op tweemaal twee kolommen die in imitatie-marmer zijn geschilderd. Het bovenste deel van de balustrade bestaat uit opengewerkt snijwerk en op het uitspringende middengedeelte zijn muziekinstrumenten, omgeven door lofwerk, uitgesneden. Daaronder een stichtelijk vers over orgelspel en zingen dat ter gelegenheid van de bouw van het nog bestaande orgel werd aangebracht.

Het orgel is gebouwd in 1823 door de gebroeders L. en J. van Dam uit Leeuwarden. In verband daarmee moesten aan het kerkgebouw enige verbouwwerkzaamheden worden uitgevoerd: er moest een balk worden verplaatst en de galerij moest worden vergroot. Over het orgel dat de kerk daarvoor bezat is niets bekend. Het nieuwe orgel werd geschonken door "De Commune". De bijkomende werkzaamheden waren voor rekening van de kerkvoogdij. Op de drie torens van de orgelkas zijn muziektrofeën aangebracht, waarin de volgende instrumenten zijn te herkennen: pauken, trompetten, lier, hoornen en Fluiten. Het orgel werd op 20 februari 1823 door Ds. J. Florison "met eene doelmatige rede, plegtiglijk aan God en zijnen eeredienst toegewijd". Het instrument werd bij die gelegenheid bespeeld door "den muzikminnaar" J. Tamminga. In 1957 werd het orgel gerestaureerd door Bakker en Timmenga uit Leeuwarden, waarbij het tevens enigszins werd uitgebreid. Sedertdien is de dispositie als volgt:

manuaal:

Prestant	8'
Bourdon	16'(discant)
Holpijp	8'
Viola di Gamba	8'
Octaaf	4'
Fluit dolce	4'
Quint	3'
Octaaf	2'
Cornet	3'sterk (discant)
Mixtuur	4-5'sterk
Trompet (bas/discant)	
Tremulant	

pedaal:

Subbas	16'
--------	-----

T.E. van Popta
1995